

Голас мінулага і патрэбы сучаснасці¹ (вытрымкі)

Раман Скірмунт

У крызісны час для цяперашняй расійскай дзяржавы пачалі дамагацца права на самастойнае развіццё і тыя элементы, якія нашат за нас мацнейшыя, а значыць і больш смелыя і энергічныя, чым мы. Яшчэ ўчора такія святатацкія прыхамаці былі б немагчымымі. Сёння, як і даўней, гэтым праявам жыцця перашкаджае ненавісная і неахвотная сіла, звыклая да бязлітаснага прыгнёту, толькі ўжо не ўпэўненая ў сабе, пахіснутая ў аснове.

(...)

Пасля кравапраліцця 1863 года, пасля летаргіі некалькіх дзесяцігоддзяў, наша грамадства яшчэ не вярнула сабе былую пругкасць і поўніцу жыццёвай энергіі.

Узыход сонца, які столькі жыцця абудзіў на карэнных расійскіх землях, з аднаго боку, і над Віслай – з другога, амаль не паўплываў на землі даўняй Літвы і Русі.

Заўважыўшы нашу бяздзеяснасць, больш рухавыя за нас элементы падхапілі місію абудзіць з летаргіі, распрацаваць за нас мысленне, кіраваць нашымі немаўлячымі крокамі. Яны спрабуюць імпартаваць нам грамадска-палітычную думку, імкнуцца акліматызаваць паняткі, што выраслі на іншай глебе, у чужых для нас умовах. Але вялікі кавалак зямлі паміж Дняпром і Віслай мае сваю гісторыю і ўласныя традыцыі, якія не згаслі да сённяшняга дня. Яго жыхары захавалі свае нацыянальныя рысы і павінны сёння, у пераломны момант, больш актыўна, чым калі-небудзь яшчэ, адчуваць, мысліць і працаваць за сябе, адкідаючы імпартаваныя натхненні, з якога б кутка зямлі яны ні прыйшлі.

¹ Перакладзена паводле: Skirmunt, Roman (1905). *Głos przeszłości i potrzeba chwili. Stanowisko szlachty na Litwie i Rusi. Lwów.*

Памкненні нацыі павінны адзначацца трываласцю яшчэ больш, чым індывідуальнае жыццё. З гісторыі мы пазычаем указанні для будучыні. Усялякія імправізацыі, адарванія дзеянні, якія не маюць сувязі з традыцыямі, будуць памылковымі. У лёсавызначальны момант, надзелены надзвычайнай вагой, мы павінны звярнуць асаблівую ўвагу на кірунак далейшага развіцця нацыянальнага жыцця.

Якія ж нашы абавязкі да сучаснасці? Куды заклікае нас голас мінулага? Гэта пытанні, якія мы павінны добра для сябе высветліць.

Наша становішча – шляхты на Літве і Русі – з-за розных гістарычных цяжкасцяў з’яўляецца асабліва далікатным.

Якія ж нашыя пазіцыі ў гэтым краі? Якімі павінны быць нашы дачыненні з народам сярод якога мы жывем? Якімі з Каронай, на якую нам некаторыя паказваюць як на нашу Радзіму? Галасы сірэнаў спакушаюць нас павярнуць у іншы бок, а ўсяпольская лютня абуджае ў шматлікіх сэрцах водгук сімпатыі.

Акрэсленне нашага стаўлення да Расіі таксама ёсць патрэбнай і важнай справай. Паміж намі мы маем нешматлікіх асобаў, якім назва Русі, ужываная таксама расійцамі, замуціла розум. Зрэшты, кожная сіла мае ў сабе магнетычны элемент, які асабліва прыцягальны для тых, хто яе пазбаўлены.

Дзе мала сілы, там хутчэй праяўляецца стомленасць у барацьбе з перашкодамі. Ёсць сярод нас індывіды, засмучаныя больш, чым у чатырохдзясяцігадовай вандроўцы па пустэльні, яны сумуюць па егіпцянскіх рондалях мяса. Яны прагнуць паляпвання па магутных плячах, гатовыя кінуцца ў чужыя абдымкі, абы толькі зрабіць гэта з захаваннем пэўных формаў прыстойнасці. Ніколі не згасе род падлізнікаў, гэтая найстарэйшая дынастыя, пачаткі якой сягаюць часоў шмат даўнейшых, чым часы Рурыка ці Палямона і Пяста.

Варта, нарэшце, зазначыць, што апроч людзей, якія ўсёй сілай сваіх пачуццяў імкнуцца да “сваёй Радзімы” – Польскага Каралеўства, і індывідаў, якія прагнуць расійскай пяшчоты, сярод шляхты знаходзіцца і паважная група людзей, сэрцам і душою адданых справам сваёй “малой” Айчыны – Літвы ці Русі.

Унутранае становішча гэтых двух краёў, як і дачыненні з суседзямі, маюць у сабе шмат падабенстваў, таму Літву і Русь часта згадваюць разам.

З Каронай нас злучаюць вельмі блізкія стасункі. Мы разам з Польшчай стваралі дзяржаўную еднасць чатыры стагоддзі і нашыя землі

амаль адначасова былі падзеленыя і прымусова далучаныя да чужога дзяржаўнага арганізму. З Польшчы пралілося на Літву спрадвечнае святло веры. Менавіта адтуль разлівалася на ўсё край святло заходняй культуры, якая магла толькі ўмацаваць нашу адвечную любоў да вольнасці, пацверджаную гераічнымі змаганнямі літвінаў, прыроджаную схільнасць да самастойнага кіравання і клопату пра патрэбы краю, агіду да аўтакратычнага кіравання, з якога нараджаецца ўсяўладдзе бюракратыі. Гэта былі адметныя рысы нашага нацыянальнага характару ў супрацьлегласць да прыволжскага, славяна-фінскага насельніцтва, якое доўгімі стагоддзямі знаходзілася пад мангольскім прыгнётам, а пазней было пазбаўленае вольнасці ўласнымі ўладарамі – вялікімі князямі маскоўскімі.

(...)

І нашыя зносіны з Масквою некалькі стагоддзяў абмяжоўваліся фактычна сутыкненнямі на полі бою. Польшыя пажараў далёка асвятляла гэтыя спатканні. Узаемная разня была іх зместам. Бедствы і спусташэнні – іх наступствам.

Так склаліся нашыя стасункі з нібыта сваякамі, такі голас крыві, які стагоддзямі нас... падзяляе. Я аднаўляю гэтыя ўспаміны не для ажыўлення нянавісці, бо не могуць яны быць для нас адзінай надзейнай крыніцай далейшага фармавання ўзаемных стасункаў. Магільны спакой бацькі Гамлета парушаны ўспамінамі пра атрыманую крыўду. Прывід туляецца начамі па свеце, узрушаны толькі ўспамінамі.

Але ні асобны індывід, ні тым больш нацыя не могуць прымаць мінулае ў якасці адзінай падставы для жыццядзейнасці. Нельга праводзіць палітыку прывіду, калі толькі не імкнуцца да бясплоднага жыцця. З іншага боку, толькі жывёлы не маюць мінулага. Чалавек, які ёсць толькі звяном у ланцугу пакаленняў, пераўтвараючы мінулае ў хлусню, апускаецца на гэты ніжні ўзровень. Таму нельга быць глухім да голасу таго, што было. Але каб стварыць здаровую, поўную, жыццяздольную праграму, трэба лічыцца з вартымі даверу чыннікамі дадзенага моманту і глядзець у будучыню. Веды, здабытыя праз вывучэнне гэтых чыннікаў, павінны быць для нас пуцяводнай зоркай.

(...)

Сёння ўжо ніхто наш край з Польскім Каралеўствам нароўні не назаве. Шляхта і нешматлікая інтэлігенцыя не надае колеру сцягам краю, толькі народ. Прыкра тое ці не, але з гэтым фактам трэба лічыцца. Польскасць мае тут несумненнае права на існаванне. Вокліч “прэч, чужы

народ!” у дачыненні да яе прадстаўнікоў быў бы несправядлівасцю, але польскасць складае тут нешматлікую меншасць, і цяпер у неспрыяльных умовах не мае сілаў атрымаць тое, да чаго яна не імкнулася ў часы росквіту ўласнай моцы. Мы не можам сябе называць зараз літвінамі ці русінамі ў тым сэнсе, як жыхар Каліша² называе сябе калішанінам. Чаму шмат хто з нас абмінуў, ды і зараз ахвотна абмінае тлумачэнне, пытання кім мы ёсць? Невыразнасць у такіх справах была б у звычайных умовах адмоўнай з’явай, праявай недарэчнасці, але ўмовы нашага нацыянальнага існавання надзіва забытаныя. Найбольш дасціпныя з абодвух бакоў адпускаюць жартачкі пра нашу невыразнасць, як быццам гэта вынік нашых памылак; але ж гэта цяжар, які нам застаўся ад гісторыі. Наша культурная лучнасць з Польшчай мае за сабой паважную духоўную гісторыю, нас злучае сардэчная повязь, але наша родная зямля, спрадвечная Айчына, для якой мы працуем і для якой, хай дапаможа Божа, будуць працаваць і наступныя пакаленні – гэта Літва ці Русь, з шанаваннем даўняй, братняй уніі з Польшчай.

Чаму ж нам навязваюць праграмы, у якіх зусім неахвотна згадваецца пра супольную з народам працу для карысці краю. Чаму называюць гэтую працу знешняй (хоць для нас яна ўнутраная), ды кажуць пра пашырэнне польскасці? Польская нацыянал-дэмакратыя, якая мае права існаваць на карэнных польскіх землях, калі перакуляецца з Кароны праз Бут, на сенажаці Літвы і Русі, пераўтвараецца ў антынацыянальную арыстакратыю, бо чым жа іншым можа быць гэтая жменька шляхты, калі знаходзіцца ў саслоўным і нацыянальным антаганізме да мясцовага народу?

Праз найлепшыя традыцыі Рэчы Паспалітай нам пераказаны лозунг шанавання нацыянальнасцяў. Знішчэнне, паглынненне слабейшых народаў – гэта традыцыйная палітыка нашых магутных суседзяў. Мы яшчэ не ведаем, якой будзе палітыка расійскага народу, калі ён вызваліцца з путаў бюракратыі і сам стане ля стырна сваіх спраў. Барацьба за перавагу, за атрыманне ўплываў над слабейшымі нацыямі са шкодай для супрацьлеглага боку будзе ў дадзены момант цяжкой памылкай.

Таму мы не адгукваемся на сігнал, калі гучыць труба “ўсепалікаў” з-над Віслы і заклікае нас да сваіх шэрагаў! Не адклікаемся мы на гэты заклік, які мусіць разбурыць гістарычную працу нашых продкаў

² Каліш – горад у Польшчы, цяпер уваходзіць у склад Вялікапольскага ваяводства. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

і выклікаць замяшанне шэрагаў у той момант, калі згуртаванне ўсіх грамадскіх сілаў краю ёсць справай першачарговай вагі! Сапраўдныя сепаратысты і знішчальнікі добрых традыцый – тыя, хто адракаецца ад усялякай супольнасці з намі з-за прыхільнасці да роднага краю; тыя, хто прагнуць польскага нацыянальнага пашырэння за кошт Літвы і Русі.

Ісціна – толькі адна, ёсць толькі адно дасканалае вырашэнне ўсіх жыццёвых і грамадскіх праблем, але для нас, недасканалых людзей, яна заўсёды застаецца недасягальнай. Мы імкнемся да ісціны, але мусім задаволіцца адказамі на гэтыя праблемы, якія максімальна да яе набліжаныя, пазбаўленыя прыкмет беспамылковасці.

Высвятленне пазіцый, якія мы займаем ці мусім заняць у стасунку да нацыянальных спрэчак, можа, і не з'яўляецца адзіным слушным, мае яно пэўныя ўяўныя прычынныя дадзеныя моманту. Для тых асобаў, якія лічаць мову вартай даверу рысай нацыянальнасці, такая пазіцыя будзе падавацца памылковай. Для іх усяпольскі голас сірэнаў з-над Віслы будзе спакуслівым, паддадуцца яму ці з-за чараў, ці з-за страху, які гэты голас абудзіў у іх сэрцах.

Але і тыя, для каго жывы ў памяці крываваы 1863 год і наступны пераслед польскасці, палічаць наш адказ недавальняючым. Патрыятызм, пабудаваны на ўзорах 1863 года, ніколі не зрачэцца безумоўна польскага імя. Вітаем! Гэтае пачуццё зразумелае і вартае павагі, але трэба паважаць і тыя перакананні, якія мы абараняем.

Падпарадкаванне ўсяпольскаму закліку прынясе несумненную карысць тым, хто на яго адгукнецца. Іх будзе падтрымліваць паважная арганізацыя. За імі будзе голас прэсы і голас грамадскай думкі, грамадзян і больш распацаваны, чым наш краёвы голас.

Польскае пытанне вядомае ўсяму свету. Урад і частка расійскай нацыі сёння ў шмат якіх выпадках улічваюць пажаданні польскага грамадства.

Справы Літвы і Русі ў Еўропе амаль невядомыя. Каму давядзецца сустрэць згадку пра іх, мусіць шукаць тлумачэння ў падручніках гісторыі ці энцыклапедыях, але і там знойдуцца больш дакладныя паведамленні пра якую-небудзь бязлюдную выспу ў Ціхім акіяне, чым пра гэты прадмет.

Дарога на Запад – на жаль, яна выводзіць з нашага краю за Буг да Кароны – нам вядомая ды ўтапаная. Дарога, якая вядзе да адраджэння нацый літоўцаў і русінаў, – стромкая, невядомая, цяжкая. Тут

актыўнасць на грамадскім полі – змаганне. Хто ідзе абараняць добрую справу, той не шукае асабістай карысці. Не здабудзе карысці і той, хто абярэ згаданую стромкую і цярністую дарогу. Сепаратысты з-над Віслы выракуцца нас, младалітвінаў ці русінаў; неаднакроць мы станемся незразумелымі, але пракладзем шлях будучым пакаленням! Калі будзе нязломная вера ў слушнасць справы, ніводная ахвяра не прападзе. Нашыя пакуты ўзмоцняць дух наступных пакаленняў.